

F. Romhányi Beatrix: Kolduló barátok, gazdálkodó szerzetesek. Koldulórendi gazdálkodás a késő középkori Magyarországon. Budapest, 2013.

Akadémiai doktori értekezés

BÍRÁLAT

A dolgozatban a Szerző nem kis feladatra vállalkozott a Magyarországon megtelepedett koldulórendek, a ferencesek, az 1475-ig koldulórendinek tekintett domonkosok, az Ágostonrendi remetek és a karmeliták gazdálkodására vonatkozó források összegyűjtésével, áttekintésével és elemző bemutatásával. Komoly problémát jelenthetne a forrásanyag áttekinthetetlen bősége, de a Szerző ennek éppen az ellenkezőjével szembesült és küzdött meg, megelőlegezve a végső konklúziókat, sikeresen. Kérdés, hogy az 1526 utáni források a koldulórendek vonatkozásában is tartogathatnak-e még hasznosítható adatokat, hiszen a Mohács előtti források száma rendkívül alacsony, szembeállítva a pálosok 800, gazdálkodási szempontból is hasznosítható oklevelével, a különbséget a koldulórendek kárára 10-90 %-ra becsüli a Szerző. Közismert, hogy a szerzetesi szegénység jegyében e rendek birtokokkal nem rendelkeztek, vagy ha rendenként és koronként változó mértékben igen, akkor az a legtöbb esetben csak marginális és átmeneti jelenség volt. Az azonban már sokkal izgalmasabb, hogy akkor miből teremtették elő példátlan méretű XIII-XV. századi növekedésükhöz az anyagi háttérrel, a népszerűségük folytán több csatornán befolyó jövedelmeket hogyan kezelték és hasznosították? Mindezt éppen egy olyan országban, ahol a városiasodás és népességgkoncentráció mértéke elmaradt a fejlett nyugat-európai területekétől, s ez magától értetődően más napi gazdálkodási technikákat hívott életre.

A mostoha forrásadottságok is magyarázzák, hogy miért van nagy szerepe e rendek hazai működésének megrajzolásában a kelet-közép-európai kitekintésnek (osztrák- Alsó- és Felső Ausztria, cseh (cseh, morva, Lausitz, Szilézia), lengyel (Kis- és Nagy Lengyelország) vonatkozásban, amihez az is hozzájárul, hogy jelen dolgozat nem tárgyalja az alapvetően eltérő körülmények között működő dalmáciai, boszniai, moldvai és havasalföldi kolostorokat. (Nem ellenőriztük, hogy a Szerző a cseh és lengyel kutatók statisztikai adatait is a korlátozott területi elv szerint korrigálta-e, hiszen maguk a lengyel kutatók is eltérő területeket értenek a „lengyel korona alá tartozó” területek alatt; nem is beszélve arról, hogy az arányokat a csehek esetében a huszita háborúk a térségben egyedülálló módon, és torzítóan változtatták meg.) Az

egyes rendtartományok között egyébként is volt mozgás, miként az obszerváns ferences kolostorok esetében a boszniai vikária egyes kolostorai 1448-ban az akkor létrehozott magyar vikáriához kerültek.

Nem meglepő, hogy a ferencesek a középkor végére a térségben Magyarországon voltak a legelterjedtebbek, a rend két ága 110 kolostorral, 2200 rendtaggal, a térségben élő ferencesek 60 %-ával, az Alpokon túli Európa ferenceseinek 30%-ával rendelkezett (amit az 1510-es pestis járvány pusztítása sem befolyásolt lényegesen). Hasonlóan kiugró a domonkosok között a magyarországi tartomány 38 kolostora és két locusa-a, 600-800 szerzetessel. Némileg bizonytalanabbak a források az ágostonrendiekkel kapcsolatban, már a vilhelmitákkal való összekeverés lehetősége miatt is, kolostoraik száma 33 lehetett, 300-400 remete szerzetessel, akik azonban ismét kimagaslóan a legnagyobb közösséget alkották a térségben. A számadatokat inkább csak azért idézzük, hogy a dolgozat vizsgálódásainak súlyát és közép-európai jelentőségét érzékeltessük: valóban kiterjedt, hatalmas lelki hatalommal rendelkező rendekről volt szó, amik mögött kolostor birodalmak húzódtak meg, a mai szemlélő számára leginkább rejtve maradvák. A mostoha forrásadottságok miatt a folyamatok mintegy felvillanó pillanatképek segítségével rekonstruálhatók, az itt olvasható eredmény szerint jó reményekkel. Megjegyzendő, hogy az elemzésekben férfi kolostorokról van szó, hiszen az apácakolostorok a monasztikus intézményekhez hasonlóan viszonyultak a birtokokhoz, s a vonatkozó irataik száma ezért is többszöröse a vizsgáltaknál. Ha van birtok, van jogvita, s akkor megindul az irattermelés, amit gyakorlati okokból meg is őriztek. A legkésőbb, 1372-ben megjelenő, a déli, felnémet (*Alemannia superior*) rendtartományhoz tartozó karmeliták kolostorai száma négy volt, hozzávetőleg 40 szerzetessel, még úgy is, hogy a husziták elől a cseh karmeliták egy része ide menekült (mintha az alnémet és felnémet szóhasználat a szövegben többször váltakozna, pl. 69.o.). Joggal utal arra a Szerző, hogy a kolduló rendek gazdasági lehetőségeit a szintén jórészt adományokból élő pálosok korlátozták, hiszen azok kolostorainak túlnyomó része is Magyarországon volt, 500-600 szerzetessel, s amint a Szerzőnek a pálos gazdasági tevékenységet bemutató korábbi monográfiájából tudjuk, feltűnően hatékonyan és innovatívan gazdálkodtak.

A Magyar királyság domináns helyzete jól megmagyarázható a nyugati kereszténység határán az ország perem helyzetével, ami a térítéshez remek terepet kínált, legyen szó kunokról vagy éppen ortodox románokról. Persze, a lengyel területeken éppen a Litván nagyfejedelemség Nyugathoz való csatlakozása és katolizálása nyújtott kiváló terepet a

koldulórendek terjeszkedéséhez, amit azok ott is kihasználtak, de nem a magyarországihoz hasonló méretekben. Ha 1500 körül összességében a kolostorok 52 százaléka a térségben Magyarországon volt, érdekes lenne tudni, hogy akkor a forrásadottságok mennyivel jobbak a tőlünk nyugatabbra eső területeken? Persze tudjuk, hogy ott cartulariumok és obituariumok fennmaradása segíti a kutatást. Tudjuk azt is, hogy a XIV. század végéig a korai kolduló rendek gazdasági élete egész Európában rendkívül rosszul dokumentált (Hans-Joachim Schmidt szerint az ajándékok mellett még a végrendeleteket sem vették szigorú nyilvántartásba); a pénzbeli bevételek Nyugaton sem igényeltek írásba foglalást, nem úgy, mint a szokásos jogi következményekkel járó ügyletek. Mindenféle jogi szabályozás nélkül léptek be a gazdaság színterére, amit „Ökonomie ohne Recht”-ként jellemez a nyugati kutatás is.

Itt utalunk a nemzetközi együttműködésben folyó, Marie-Madeleine de Cevin által koordinált, a késő-középkori kolostori gazdálkodás kutatására létrejött MARGEC programra, ami jelen munka nemzetközi „beágyazottságát” és aktualitását is jól bizonyítja. Csak az arányok érzékeltetésére említjük meg, hogy e projekt 350 férfi kolostorral számol a térségben, míg Franciaországnak 1450 körül 600 kolostora volt, szemben a térség 290-es számával, ami térségünk javára elmozdul 1500-ra. (főleg ha a pálosokat is hozzászámoljuk), sőt Anglia esetében közel azonosak a számok. Ez alapján vonja le a Szerző a következtést, hogy a magyarországi kolostorhálózat sűrűsége alig maradt el a nyugat-európaiaktól. A nemzetközi program, s a külföldi publikációk alapján felvetődik a kérdés, hogy nem lehetne-e azok alapján a hazaiak gazdálkodásának rekonstrukcióját még megfoghatóbbá tenni? Vagy éppen különbözőségekre, eltérésekre rávilágítani, ha egyáltalán volt? Külföldi példát csak nagyon ritkán találunk, a domonkosok Kölnből való kiutasítására 1347-ből (158.o.), ill. néhány helyen utal a francia és német koldulási gyakorlatra (198, 208, 211. o.). Persze, az is dicséretes, hogy fegyelmezett mértéktartással a fennmaradt hazai forrásokkal dolgozik, s nem – amire a XIX-XX. században akadt példa- , külföldi források tanúságát vetíti rá kritikátlanul a hazai viszonyokra.

Végül itt térünk ki az egyes országok és régiók, városok kolostoreltartó képességének a becslésére, s a népességszámmal való összefüggések vizsgálatára. A Szerző indokoltan nagyon óvatosan fogalmaz, s óv attól, hogy az ismert becsléseket egyszerűen „korrigálni” lehetne a szerzetesek, vagy rendházaik száma alapján, de arra a mindenképpen elgondolkoztató következtetésre jut, hogy „a Magyar királyság népessége – részben a

menekülteknek is köszönhetően – a XVI. század első felében még valószínűsíthetően valamelyest növekedett.” (43. o.)

A dolgozat a továbbiakban az ingatlanbirtokok jellemzőit veszi számba, amit a pénzbeli jövedelmek és járadékok fejezete követ, az alamizna és a műhelyek, mesteremberek témakörének áttekintésével zárul. A viszonylag kevés forrás alapján is meggyőzően rajzolódik ki a kép, hogy az obszerváns ferenceseknek nem voltak birtokai, míg a domonkosok és a konventuális ferencesek, s még inkább az Ágostonrendi remeték a birtokokat közép, ill. hosszútávon is beillesztették gazdálkodásukba, igaz ők leginkább saját kezelésükben tartották, s kerülték a bérletbe adást. Fontos megállapítása, hogy az ország nyugati részén elhelyezkedő birtokok szempontjából az országhatár nem jelentett akadályt, s azok regionális szinten a kereskedelmi utak, a Borostyánkő út köré összpontosultak (90.o.). Nyilvánvalóan indokolható a birtokokat, így a szőlőket is jövedelem (gyors mobilizálhatóság, járadék, kocsmáltatás) oldaláról (127.o.) a *temporalia* részének tekinteni, azaz amitől „alkalmas időben, megfelelő feltételek mellett megváltak” (161.o.), s így igazodtak a szegénységi ideálhoz, amire úgy látszik csak közvetetten lehet következtetni. Ugyanakkor felmerül, hogy vizsgált évszázadok alatt a szegénység körül időről-időre fellángolt renden belüli viták és külső kritikák (évi fix jövedelem, pénzhasználat kérdései), az obszervancia írott művei és hitszónokai voltak-e valamilyen hatással a gazdálkodásra, vagy ha nálunk nem mutatható ki, Nyugaton kimutatható-e? (a kérdésre egyébként kitér kutatástörténeti áttekintésében, 68. o.). Talán a változó rendi előírásokra, egyházi jogi szabályozásra való utalások is tovább árnyalhatnák a gazdálkodásra vonatkozó esetek magyarázatát. Tanúságosak a városi ingatlanokra vonatkozó megfigyelései, mai egyszerre utal arra, hogy a városok nem látták szívesen tulajdonosként e rendeket, vagy mint láttuk, alkalmanként még a kolostorokhoz való tulajdonjogukat is kétségbe vonták, illetve adódott a rendek számára a lehetőség, hogy az adományként, végrendeletben, zálogkölcson biztosítékként rájuk szálló házakat értékesítsék. Ugyanakkor ezt a megállapítást a pálosok városi házainak, gondoljunk csak a budai Kammerhofra, értéke és nagyszáma némileg árnyalja.

A pénzjövedelmek között a só és vámok jövedelme nem tartozott a legfontosabbak közé. Annál szerteágazóbb a pénzügyi tevékenységek kérdése, hiszen aktuális kiadásaik fedezésére szükségük volt pénzre, illetve a fennmaradó összeget kihelyezhették kölcsönként vagy tőkeként és kamatjövedelemhez juthattak. A kölcsönként kihelyezett ügyletek szerencsére már nem voltak mindig problémátlanok, s így e vitáknak forrásos nyoma is

maradt. A misealapítványokból kihelyezett tőkére, az érte kapott hitelkamatokra a soproni ferences kolostor gyakorlata az 1500-as évek első évtizediből forrásként jól kiaknázható: a 10%-os kamaton a szerzeteseknek jelentős hasznuk származott. Ezt a mértéket a Szerző az általa más alkalommal vizsgált pálos kolostori gyakorlattal állítja párhuzamba. Általában felvethető problémaként, hogy a birtokok helyett a *temporalia*, a pénz szerepének az előtérbe kerülése valóban tekinthető-e egyfajta modernségnek, ami olykor feltűnik a koldulórendekkel foglalkozó szakirodalomban is? Valóban közelebb volt a kapitalizmushoz ez a fajta gazdálkodás, ami a pénzbevételekre törekedett, sőt a lelkipásztori piacra betörve a misékkal, prédikációkkal kiérdemelt bizalmat és a támogatást igyekeztek pénzre váltani? Érdekes, hogy a Pálos rend esetében, miként korábban Kubinyi András is, a birtokok bérbeadása kapcsán kapitalisztikus ingatlanhasznosításról beszélt, s kérdés, hogy a koldulórendek esetében lenne-e ennek létjogosultsága? Kamatra kihelyezett tőke náluk is előfordul néhány esetben (Pozsony, Szombathely), de itt, éppen például a pálosokkal ellentétben, nem keletkezett olyan mértékű pénzbevételük, amit kamatra kihelyezhettek volna. Igaz, kölcsönt is sokkal ritkábban vettek fel, mint a pálosok.

A szakirodalom alapján a legérdekesebb a pénzügyletek kérdése, ami a birtokokkal kapcsolatos fenntartások miatt is figyelemreméltó. Logikus, ha nincsen birtok, akkor magával a pénzzel kellett bánniuk. Ha a pénzt nem költötték el, márpedig ha nagyobb építkezés, káptalan nem volt, akkor a természetben kapott javak szükségleteiket fedezték, nem maradt más hátra, minthogy kihelyezzék, s a kamatokat élvezzék. Amit az első ilyen ügylet is bizonyít, a keszthelyi ferencesek kézpénzben adtak kölcsönt, s a felvevők zálogképpen összes ingó és ingatlan vagyonukat lekötötték. Ami magában hordozta annak lehetőségét, hogy a zálogként lekötött birtokokkal is gazdagodott a kolostor. Nem jelentett biztonságot a magas állásúaknak való kölcsönadás sem, mint például amikor 1500-as évek elején Bajnai Both András, dalmát-horvát-szlavón bán vett fel 1200 forintot.

Járadék és birtok viszonya tárgyalásakor a források arra mutatnak, hogy a járadékképpen kapott bornál jobban jövedelmezett a szőlőtermés borként való értékesítése, hiszen városi tulajdonosként kocsmáltatási joggal rendelkeztek. A természetben fizetett bérleti díjak és annak pénzben való beszédése is a Szerzőt finom elemzésekre indította. A malmok, azokat akár bérbe adták, akár saját maguk üzemeltették, jó és kiszámítható jövedelmet hozott, s különösen hosszú időszak alatt maradtak üzemképes állapotban. A malmok és halastavak is szorosan összekapcsolódtak, s főleg a szerzetesek ellátását biztosították. A só-jövedelmek

nem tartoztak a legfontosabb jövedelemforrások közé, de kaphattak kolostor építés támogatására, leginkább meghatározott időre. A domonkos kolostorok esetében pedig vámjövödelmekkel is számolni kell.

A koldulórendek társadalmi kapcsolatrendszerében valóban meghatározó volt a végrendelezések, a lélekváltság adományok, s általában az alamizsna megszerzése. A források száma és aránya is ezt támasztja alá, hiszen a fennmaradt hozzávetőleg kétezer végrendelet 17 százaléka e rendekkel hozható kapcsolatba, ami már jelentős forrás-számnak tekinthető, akkor is, ha túlnyomórészüik négy nagyobb városból, Pozsonyból, Sopronból, Segesvárból, és Kolozsvárból származik. Igaz az arányok ismét csalókák, hiszen 156-an kizárólag a pozsonyi ferences kolostor javára végrendeleztek, de időben is, hiszen a végrendeletek, konfraternitás levelek túlnyomó többsége 1450-1550 között íródott. (Érdekes, hogy a pálosok gazdálkodásának a vizsgálatakor nagy aránytalanságok esetén a Szerző még eltekintett a statisztikai vizsgálódástól, igaz, most roppant körültekintéssel teszi). A végrendeletek terén szembetűnő a domonkosok relatív túlsúlya, sőt a közvetlen pénzadományok terén már az elsőség, igaz, ha nem arányosítunk, akkor az alamizsnából mégis első helyen a ferencesek részesedtek, amit jól magyaráz, hogy a ferencesekkel szimpatizáló mezővárosi polgárok körében lassabban terjedt el a végrendeletírás szokása. A ferencesek és domonkosok kiemelkedő szereplését a Szerző sem érzi csak azzal magyarázhatónak, hogy nekik volt együttesen a legtöbb kolostoruk. Ugyanakkor a szerző joggal utal arra, hogy az obszervánsok a főúri és főnemesi kegyurakkal való jó kapcsolatukat használták ki, valamint az elmaradt végrendeleti bevételeket náluk a konfraternitásba való felvétel hatékonyan helyettesítette. Ugyanakkor a hazai anyag valószínűleg nem teszi lehetővé annak eldöntését, hogy a nők, különösen özvegyek, mint támogatók a nyugat-európaihoz hasonló szerepet játszottak volna-e a koldulórendiek támogatásában. A pénzadományok nagysága és mértéke rendkívül szóródott, az obszerváns ferenceseknek, majd 1517 után a mariánusoknak, valamint a domonkosoknak kiutalt rendszeres uralkodói támogatás volt a legmagasabb, részben só járadék formájában.

Éppen a kolozsvári obszervánsok esetében az építkezésekre kiutalt só az 1490-es évektől éves járadékká változott, a 300 Ft, kimondatlan támogatási összeg valóban kialakulhatott a XVI. század elejére. Miként már Erzsébet királyné 1380-ban is 300 Ft-t hagyott a három nagy kolduló rendnek. A rendházaknak jutott támogatás és a rendtartomány kiadásainak (studium generale, éves káptalan stb.) fedezése nyilván összefüggött, de a

forrásokból – úgy látszik- ennek pénzügyi technikája nem derült ki. Az udvari támogatás mögött a rendi reformmozgalmakkal való udvari szimpátiát valószínűsít a Szerző, amivel a központi költségeket, vagy azok jó részét fedezni lehetett, s amihez az idézett felnémet karmelita rendtartomány költségvetése megbízható viszonyítási pontot jelent. Sokszor a támogatás mértékét a főurak esetében csak megbecsülni lehet, mint amikor Donch 1325 és 1329 egyszer-egyszer vállalja a ferences káptalan költségeit, vagy Szécsi Miklós horvát bán 1339-ben az esztergomi minoriták imaközösségébe lép.

Természetbeni adományok ló, marhák, disznók, juhok, baromfi, szalonna, gyertya, bor, sőt egyszer fegyverek és lovak, olykor kiváló példányok, mint a 26 forintért értékesített ágostonos bártfai ló is, feltűnnek a forrásokban. Egyedül a domonkosoknál igazolható, hogy állattartásból jövedelmük volt. Gabona- boralamizsna is részben a közvetlen szükségletek kielégítését szolgálta, de éppen gabonát is adhattak kölcsön kamatra. A természetbeni adományban szinte minden előfordul, a vélhetően maguk által megtermelt zöldség és gyümölcs kivételével.

Ez már átvezet a legmegragadhatóbbnak tűnő forráshoz: az alamizsnához, aminek lehetett egy hagyományos értelemben vett „kéregető” gyakorlata, s ami izgalmasabb és nagyobb haszonnal járt, a végrendeleti hagyatékok és lélekváltság adományok. Ezekhez alapvetően azért jutottak, mert liturgikus feladatokat láttak el, miként a templomaikban található céholtárok is generálták a miseadományokat. A koldulás valóban a legnehezebben dokumentálható tevékenysége a koldulórendeknek, pedig ehhez kapcsolódik a rendszer kulcsfogalma: a koldulási körzetek, a terminusok (contrata, questus) hálózata. A francia példára ugyan történik utalás, de éppen a kérdéskör jelentősége miatt ez esetben hasznos lett volna egy nemzetközi kitekintés, még ha tudjuk is, hogy Németországban a vidékkel sokkal szorosabb kapcsolatban álltak a rendházak, mint a városiasabb Itáliában vagy Dél-Franciaországban, ami nálunk azzal a következménnyel járt, hogy a kegyuraknak sokkal nagyobb szerep jutott. Nyilvánvalóan, ha egy adott településen több kolostor volt, a körzet behatárolásának problémája még nehezebben megoldható. Lényeges a külső terminusházak kérdése, ami könnyen – félrevezetően - kisebb kolostorokkal való azonosításukat eredményezhette. Izgalmas lenne a koldulási körzetek rekonstruálása, amit illetően csak egyes helységnevek merülnek fel, vagy bizonyos elvek, amikből egy általában 50 kilométeres sugarú terület körvonalazódik, amit évente háromszor járhattak be - legalábbis a ferencesek. Ha ennek a többszöröse derül ki a forrásokból, mint udvarhelyiek esetében 200 km, az

okolicsnóiak esetében 140 km, az számos további technikai kérdést vet fel, amikre a Szerző utalt is. Akár meglepőnek is tűnhet, hogy az obszervánsok a mértéken felül adománygyűjtést ellenezték, noha a fölös mennyiséget közvetlenül pénzbe tudták volna átforgatni. Lényeges megállapítás, hogy az alamizsna nem elsősorban az ingatlanok fenntartására, hanem a benne lakó közösség megélhetésének a biztosítására szolgált.

Az alamizsna gyűjtés páratlan korabeli forrása Zsigmond, lengyel herceg számadáskönyve. A bejegyzések jól mutatják az arányokat, a királyi 300 forintos adománnyal szemben alkalmanként 4-6 dénár, legfeljebb fél, egy forint üti a fráterek markát. Érdekesekek az adományok terén az egyes rendeknek juttatott eltérő arányok, amire pontos magyarázat nem is adható az esetek nagy részében. Meggyőző érvelése, hogy az obszervánsok ismerték fel a konfraternitás oklevelek gazdasági hasznának, amit később a konventuálisok is felismernek és használnak.

A búcsúk meghatározó jelentősége a koldulórendek számára: közvetett adakozásra buzdított, s nem sértette a szerzetesek szegénységi ideálját, egyúttal a környezettükben élő laikusokkal való közvetlen kapcsolatteremtést mozdította elő. A búcsúk érthető okokból, az alamizsna gyűjtés szempontjából is a legjobban felhasználható időszakot jelentették. Kérdés, hogy a koldulórendiek miért a XV. század elején mutatták a legnagyobb érdeklődést a búcsúk iránt, noha annak kedvező következményeire korábban és későbbben is rá lettek volna utalva, s a Szerző, ha jól értem arra gondol, hogy a koldulási körzeteiknek köszönhetően valójában erre nem is voltak rászorulva. Ebben az összefüggésben talán az újlaki kolostor megért volna egy kitérőt, hiszen az a koldulórendeken belül, talán egyedülként, országos rangú és jelentőségű búcsújáráhellyé vált. Nem kevésbé jelentős haszonnal járhatott a keresztes háborúk alkalmával, majd kifejezetten a törökök ellen árusított búcsúcédulákból befolyó összegek (255.o.), amik persze nem jelentkeztek a rendi gazdálkodás bevételi oldalán, hiszen az nem őket illette. A hadtörténeti vonatkozások kapcsán két időszak megemlítése indokolt a XIII. századé (pl. 1234, 1238), valamint, amivel a Szerző külön tanulmányban is foglalkozott, a XV-XVI. századi törökellenes harcok időszakával, ami az obszervánsok páratlan népszerűségét hozta magával. A ferences Formularium alapján Szűcs Jenő utalt arra, hogy az 1500-as jubileumi év alkalmából VI. Sándor pápa meghirdette az általános búcsút, összekötve egy keresztes hadjárat tervével. Magyarországra Péter bíborost nevezte ki legátusává, biztosává *extra Italiam* Ludovicus de Turre ferences általános helytartót tette meg, a kihirdetés feladata Magyarországon is az obszerváns ferencesekre hárult. A pápa 1507. nov.

4-i bullája magyarországi kihirdetésével a magyar helytartót, Laskai Osvátot bízta meg. A búcsú jövedelmeinek kétharmada Magyarországon, a pápa 1508. évi rendelkezése értelmében, II. Ulászlót, a királyi kincstárát illette meg, s a török háború költségeit volt hivatva fedezni. Eredetileg a búcsúpénzek kezelését a pápai legátus által kijelölt egyházi személyek végezték, de a pápa 1512. febr. 28-i brevéje oly módon intézkedett, hogy nemcsak a kihirdetés, hanem a pápai kincstárát illető egyharmad adminisztrációja (*cura et negotium tertie partis*) is a Magyarországon az obszerváns ferences helytartóság feladata legyen. Bizonyos, hogy a koldulórendek kapcsolatba kerültek kézpénzzel, amikor a pápák a bullák kihirdetésével és az adományok gyűjtésével e rendeket bízták meg. Kérdés persze, hogy a bullákon kívül ennek a tevékenységnek („Transferleistungen”) maradt-e egyáltalán valami iratanyaga, nálunk úgy tűnik, hogy nem, illetve a könyvelési gyakorlatra gyakorolhatott-e valami pozitív hatást? Magyarország vonatkozásában a tatárjárás nagy törést jelenthetett, bár tudunk elmenekült szerzetesek német területen való prédikáló tevékenységéről. Ugyanakkor az 1230-as évek, majd a boszniai térítések számos alkalmat kínálhattak a bullák kihirdetésében és a prédikálásban. Persze, kérdéses, hogy mennyiben szolgálta a népszerűségük növekedését, s mennyiben vettek részt a tényleges adomány gyűjtésben, a keresztes fogadalmak átváltásában, aminek közvetlen kapcsolata volt a végrendeletekkel, amennyiben azok a megváltásra is fordíthatók voltak. A kolduló rendeknek e tevékenységen való részvételének egyszerre voltak belső és külső kritizálói, aminek eredményeként kérték is mentesítésüket e feladatok alól, miként a porosz misszióból is kihátráltak a lengyel ciszterciek 1210-ben, átengedve helyüket a Német lovagrendnek.

A világi vagyonkezelők e rendeknél Nyugaton a legkorábbi idők óta jelen vannak, nálunk azonban írott nyomuk nem maradt. Jelenlétük pedig azonban mind a rendi gazdálkodás hatékonyságát, mind a ferencesek erkölcsi feddhetetlenségét, a rendi előírások betartását meghatározó módon befolyásolhatta, s összességében valóban koldulórendi gazdálkodás kockázatának a csökkentését eredményezte (283. o.). További fontos megállapítás, hogy a rendtartomány gondnoka rendelkezett azzal a jogosítvánnyal, mint a vikárius, hogy a kolostorok között a felmerülő igények szerint irányíthatta át a bevételeket. Számos példa szól amellett, hogy a városi tanácsok rendelték ki a világi gondnokot a kolostorok mellé, főúrral, nemesek kegyurasága esetén pedig a családtagok közül jelöltek ki valakit. Részben ehhez is kapcsolódóan mutatja be a soproni ferencesek gazdálkodását a fennmaradt és Házi Jenő által kiadott számadáskönyv, az azokat vezető Kirchvater-ek

tevékenységének elemzése alapján. Rengeteg apró megfigyelés pontosítja és értelmezi a sokszor ellentmondó vagy éppen magyarázatot kívánó bejegyzéseket, miként azzal is egyet lehet érteni, hogy „zum Bau” a végrendeletekben nem feltétlenül folyó építkezésre, sokkal inkább általában az épület fenntartására vonatkozik.

+++

Összességében F. Romhányi Beatrix disszertációja szervesen illeszkedik a nemzetközi kutatási irányba a szerzetesi, azon belüli a koldulórendi gazdálkodás részletekbe menő, de ugyanakkor modern módszerekkel való bemutatásában. Ha figyelembe vesszük, hogy a késő középkori Magyarországon a koldulórendek milyen erős jelenlétével számolhatunk, a feladat elvégzésének eddigi elmaradása a korábbi kutatásra nézve komoly hiányként róható fel. Ezzel szemben áll a kutatásba bevonható források kis száma, amit azonban a minden egyes adatot az értékelésbe bevonó kutatómunka - a nagyobb rendek esetében, a karmeliták kivételével, de figyelmet szentelve a konventuálisok és az obszervánsok közötti eltéréseknek,- sikeresen értelmezni tudott, s fel tudta vázolni a gazdálkodásuk közös jellemzőit és markánsak eltérő jegyeit.

A disszerens munkája korábbi kutatásainak és előtanulmányainak eredményeit is hasznosítva a középkori szerzetesi gazdálkodás egyik alapmunkájának tekinthető, ami jelentős, eddig ismeretlen, vagy alig hasznosított forrásanyag elemzése alapján rajzolt egy, a korábbinál sokkal árnyaltabb és informatívabb képet. A dolgozatot a témakör nemzetközi szakirodalmában is figyelemreméltó alkotásnak tekintem és az MTA doktora fokozat elnyerésére minden tekintetben alkalmasnak találom.

Budapest, 2014. október 31.

Dr. Veszprémy László

MTA doktora